

ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ “РИЗИК”

Мантур-Чубата О.С., аспірант
Хмельницький національний університет

У статті досліджено поняття ризику, яке надається науковцями. Здійснено групування існуючих визначень за ознаками, що пропонуються автором. Сформульовано авторське визначення ризику.

Ключові слова: ризик, невизначеність, збиток, об’єктивно-суб’єктивна категорія.

The notion of risk, which accorded to scientists, is investigated in the article. Grouping of existing definitions is made by the grounds offered by the author. The author's definition of risk is formulated.

Keywords: risk, uncertainty, loss, objective-subjective category.

Постановка проблеми. Ризик та невизначеність – постійні і неминучі супутники людського життя. Кожного дня людям доводиться приймати ризикові рішення, оскільки стохастичний характер природних та суспільних явищ не дає можливості однозначно передбачити розвиток подій. Ризик стосується кожного, сучасне суспільство все частіше називають “суспільством ризику”. оскільки невизначеність та ризик і пов’язані з ними потенційні загрози не зменшуються, а навпаки, зростають. Одразу варто зазначити, що проблематика ризику зовсім не нова. Вже декілька століть в людській діяльності – в підприємстві, мореплаванні, банківській діяльності та ін., оцінюються ризики, при цьому кожна епоха вносила в життєдіяльність людини нові ризики. Цілком закономірно, що в останні роки поняття “ризик” та аналіз ризиків привертають все більшу увагу вчених різних спеціальностей. Термін “ризик” використовується в багатьох природних та технічних науках. Тим не менш на сьогодні не існує загальноприйнятого визначення ризику, і представники різних наук один одного деколи просто не розуміють, хоча начебто обговорюють один і той самий феномен. Справа в тім, що ризик став міждисциплінарною чи трансдисциплінарною галуззю знань, а сам термін набув статус загальнонаукового поняття, що і зумовлює необхідність та актуальність подальшого дослідження даної категорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато науковців у своїх працях визначають поняття “ризик”. Зокрема, найгрунтовніші доробки належать В.В. Вітлінському [2], С.І. Наконечному [2], В.М. Гранатурову [3], В.П. Грехову [4], Л.І. Донець [5], О.П. Ковальову [7], В.В. Лук’яновій [8] та ін.

Метою дослідження є систематизація та узагальнення існуючих визначень поняття “ризик” для ефективного та успішного управління ризиками.

Виклад основних матеріалів дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поняття “ризик” має давнє походження. При цьому на право називатися джерелом походження терміна risk претендують одразу декілька древніх слів із різних європейських мов [4, с. 145]:

- італійське слово *risicare*, яке означає “насмілитися”, “наважитися”;
- грецьке слово *ridikon, ridsa* – “скеля” (у буквальному розумінні об’їжджати скелю);
- французьке слово *risqué* – ризиковий, сумнівний;
- слово *rescum* з латинської мови, що означає непередбачуваність, небезпека чи те, що руйнує.

Смислове навантаження даних слів можна розділити на дві складові: початок дії процесу та неповна впевненість в успішному результаті [7, с. 22].

Ризик – це складне явище, яке має багато розбіжностей, а іноді й протилежних основ, тому це зумовлює можливість співіснування багатьох визначень, що трактують поняття з різних точок зору. У зв’язку з цим, нашим завданням буде проведення дослідження категорії “ризик”. Це дослідження полягатиме в тому, що за його основу візьмемо декілька різних тлумачень категорії “ризик” з різних джерел, різних науковців та дослідників з цієї проблематики, а змістом дослідження буде групування та аналізування цих категорій окремо за певними ознаками.

Першу групу визначень поняття “ризик” об’єднаємо в таблиці 1.1.

Вважаємо, що дані визначення є обмеженими, оскільки не враховують усі аспекти діяльності і відображають ризик лише як негативне явище. На нашу думку, у цьому контексті слід характеризувати поняття “ризик” за трьома можливими варіантами:

- ймовірність отримання прямих збитків в результаті проведення конкретної діяльності;
- можливість отримання нульового результату діяльності;
- наявність реального, але не безумовного шансу отримання позитивного результату.

Отже, необхідно пам'ятати, що ризик має і позитивну сторону, яка спонукає підприємців приймати рішення, а також призводить до існування таких видів підприємницької діяльності, як факторинг, венчурного та ігрового бізнесу, страхування, у протилежному випадку важко було б припустити, що у підприємця виникала потреба в ініціюванні ризику.

Суттєво зауважити, що повною мірою відображає суть даного поняття китайський символ ризику, що становить собою поєднання небезпеки і можливостей, що представляють нижню і верхню сторони ризику [1]:

危險.

Таблиця 1

Трактування сутності поняття “ризик” як негативного явища

Автор	Визначення поняття "ризик"
Представники класичної теорії підприємництва (Дж. Милль, Н. У. Сеніор, Ф. Найт)	Ймовірність понесення збитків і втрат в результаті реалізації обраного рішення і стратегії діяльності [7, с. 22].
Бакаєв Л. О.	Можливість втрати чи недоодержання прибутків [8, с. 24].
Кірейцев Г. Г.	Можливість виникнення збитку внаслідок дії в переважній більшості зовнішніх факторів, які при оцінці ситуації (перед прийняттям рішення) були невідомі, та вплив яких може змінити ймовірність досягнення бажаного результату [14, с. 208].
Лаврушин О. І.	Можливість фінансових втрат у результаті настання непередбачуваної події [14, с. 208].
Лукаsevич І. Я.	Можливість настання деякої несприятливої події, що тягне за собою виникнення різного роду втрат [14, с. 208].
Машина Н. І.	Дія, яка тією чи іншою мірою загрожує суб'єкту певною втратою [10, с. 14].
Поляк Г. Б.	Вартісний вираз втрат вірогідної події [11].
Райзберг Б. А.	Небезпека втрат і можливість одержання збитків [12, с. 12].
Сабір'янова Л.	Потенційно існуюча ймовірність втрати ресурсів чи недоотримання доходів [13, с. 512].
Старостіна А., Кравченко В.	Подія чи група випадкових подій, що приносять збиток об'єкту, який володіє даним ризиком [15].
Четиркін Г. М.	Деяка можлива втрата, викликана настанням випадкових несприятливих подій [8, с. 19].

Друга група визначень поняття “ризик” характеризується його порівнянням із поняттям “невизначеність”. Взагалі, невизначеність – це об'єктивна неможливість отримання абсолютного знання про об'єктивні та суб'єктивні фактори функціонування системи, неоднозначність параметрів останньої [9]. П. Самуельсон зазначав, що невизначеність породжує невідповідність між тим, чого люди очікують, і тим що дійсно відбувається [6]. Дослідження категорій “невизначеності” і “ризик” ілюструє, що відбувається наукова дискусія щодо характеру взаємозв'язку між цими поняттями впродовж більш ніж сто років. Економісти неокласичної школи (кінець ХІХ-початок ХХ ст.) ототожнювали ризик з невизначеністю.

У 1921 році Френк Найт коротко визначив різницю між ризиком і невизначеністю таким чином [1]:

“...Невизначеність повинна бути розглянута в сенсі радикальної відмінності від простого поняття ризику, від якого вона ніколи не була належним чином відокремлена... Істотним є той факт, що ризик в деяких випадках кількісно піддається вимірюванню, а в інших випадках – це щось чітко не цього характеру...”

Коротше кажучи, Найт визначив, що тільки вимірювана невизначеність буде ризиком, і таким чином розмежував ці два поняття.

Багато вчених розкривають зміст категорії “ризик” через поняття невизначеності (таблиця 2).

Таблиця 2

Трактування сутності поняття “ризик” через тотожність з невизначеністю

Автор	Визначення поняття “ризик”
Неокласична економічна школа	Невизначеність реалізації поставлених цілей [16, с. 2].
Бакаєв Л. О.	Невизначеність, пов’язана з вартістю прибутків від інвестицій у кінці періоду [8, с. 24].
Донець Л. І.	Ситуативна характеристика діяльності будь-якого виробника, що відображає невизначеність її результату і можливі несприятливі наслідки у разі невдачі [5, с. 14].
Економічна енциклопедія	Невизначеність, що пов’язана з прийняттям рішень, реалізація яких відбувається тільки з часом [6].
Машина Н. І.	Невизначеність наших фінансових результатів у майбутньому [10].
Степанов Л. В.	Елемент невизначеності, який може позначитись на діяльності того чи іншого господарського суб’єкта або на здійсненні будь-якої економічної операції [14, с. 208].
Цветкова Е. В., Арлюкова Н. О.	Ситуація невизначеності, яка може призвести як до позитивного так і до негативного результату тої чи іншої економічної дії [8, с. 23].

Отже, зауважимо, що ситуація ризику якісно відрізняється від невизначеності. Рішення приймається в умовах невизначеності, коли неможливо оцінити ймовірність потенційних результатів. Невизначеність передбачає наявність факторів, за яких результати дій не є детермінованими, а ступінь впливу кожного фактору на результати невідомий. У ситуаціях ризику ми можемо використовувати об’єктивні значення ймовірностей для статистичного прогнозування, в той час, як в ситуаціях з невизначеністю використовується ймовірність як суб’єктивна оцінка можливих наслідків.

Ризик та невизначеність відіграють важливу роль у діяльності підприємств, вміщуючи в собі протиріччя між реальним і запланованим. Усунути невизначеність неможливо, оскільки вона є елементом об’єктивної дійсності. Але слід зазначити, що невизначеність не завжди є негативним фактором, оскільки усвідомлення факту її існування мотивує до самостійного вирішення управлінських завдань, ініціативності та творчого пошуку.

На нашу думку потрібно розуміти невизначеність як умову або майбутню об’єктивну реальність, а ризик – як наслідок впливу умови. Якщо існує можливість якісно та кількісно визначити ступінь ймовірності того чи іншого варіанту, то це і буде ситуація ризику.

В таблиці 3 пропонуємо згрупувати визначення “ризик”, які, на нашу думку, мають вагоме значення для вивчення даного поняття.

Таблиця 3

Трактування сутності поняття “ризик”

Автор	Визначення поняття “ризик”
Тюленева Ю. В.	Категорія, яка відображає результат реалізації обраного рішення в ситуації неминучого вибору у ході певної діяльності, враховуючи вірогідність успіху, невдачі і відхилення від поставленої цілі, причому всіх трьох наслідків у сукупності [16].
Вітлінський В. В., Наконечний С. І.	Об’єктивно-суб’єктивна категорія, що пов’язана з подоланням невизначеності та конфліктності у ситуації неминучого вибору і відображає міру (ступінь) досягнення сподіваного результату, невдачі та відхилення від цілей з урахуванням впливу контрольованих та неконтрольованих чинників за наявності прямих та зворотних зв’язків [2].
Гранатуров В. М., Литовченко І. В.	Об’єктивно-суб’єктивна категорія, яка характеризує невизначеність кінцевого результату діяльності внаслідок можливого впливу (дії) на нього об’єктивних і/або суб’єктивних факторів, які не враховувалися при його плануванні [3, с. 90].
Лук’янова В. В.	Ситуативна характеристика розвитку системи у просторі і часі, яка носить об’єктивний характер і призводить до зміни рівноважної стійкості системи (або її складових), відображає невизначеність реалізації цільових задач внаслідок впливу ендогенних і/або екзогенних факторів та різних варіантів дій (в т. ч. бездіяльності) суб’єктів ризику [8].

Отже, в основі запропонованого підходу до визначення ризику лежить концептуальне уявлення, що ризик завжди пов'язаний із суб'єктом та рішенням, яке приймає цей суб'єкт. Без прийняття рішення не може виникнути і ризикована ситуація. Без рішення немає і ризику!

Оскільки ризик є наслідком рішення і завжди пов'язаний з суб'єктом, який не тільки здійснює вибір, а й оцінює ймовірність можливих подій та пов'язані з ними наслідки, ризикована ситуація складається з двох взаємопов'язаних компонентів: об'єктивної та суб'єктивної. Перша відображає ту чи іншу невизначеність у середовищі діяльності суб'єкта, друга характеризує ступінь готовності суб'єкта приймати рішення з урахуванням виду і динаміки цієї невизначеності.

В літературі існує три основні точки зору, які визнають або суб'єктивну, або об'єктивну, або суб'єктивно-об'єктивну природу ризику. На нашу думку, найбільш раціональним підходом є суб'єктивно-об'єктивний. У зв'язку з тим, що ризик являє собою специфічну діяльність в умовах невизначеності і ситуації неминучого вибору, то він також представляє собою діалектичну єдність об'єктивного та суб'єктивного.

Таким чином, ризик завжди пов'язаний із вибором певних альтернатив та розрахунком ймовірності їх результату – в цьому проявляється його суб'єктивна сторона. Разом з тим, величина ризику є не тільки суб'єктивною, але й об'єктивною, оскільки вона являється формою якісно-кількісного вираження реально існуючої невизначеності.

Висновки. Отже, провівши дослідження категорії “ризик”, можна підкреслити, що існує значний інтерес до визначення цієї категорії. В цих визначеннях можна помітити велику відмінність підходів до самої категорії (небезпека, загроза, невизначеність, об'єктивна, суб'єктивна категорія тощо). Відсутність чіткого обґрунтованого поняття цієї категорії стримує практику управління ризиком, оскільки більшість авторів, наводячи докладні визначення, не дають достатньо чіткої відповіді на питання визначення ризику, яке необхідне для розробки методів його кількісної та якісної оцінки, розробки рекомендацій щодо розрахунку рівня ризику, що зумовлений його визначенням. Спостерігається тенденція пошуку універсального поняття, що могло б змінюватися залежно від сутності досліджуваного явища.

Ми вважаємо, що ризик – це суб'єктивно-об'єктивна категорія, пов'язана з прийняттям рішення суб'єктом (особою чи групою) під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів, і в результаті якого досягається певний результат (позитивний, нульовий або негативний).

Література:

1. Damodaran Aswath. Strategic risk taking: a framework for risk management. / A. Damodaran - USA : Wharton School Publishing, 2007. - 388 с.
2. Вітлінський В. В. Ризик у менеджменті. / В. В. Вітлінський, С. І. Наконечний. - К. : Борисфен-М, 1996. - 336 с.
3. Гранатуров В. М. Управление предпринимательскими рисками: теории и практики / В. М. Гранатуров, И. В. Литовченко. - Одесса: “Эвен”, 2005. - 204 с.
4. Грехов В. П. Сущность и эволюция понятия “экономические риски” / В. П. Грехов // Экономические науки. - 2010. - № 8. - С. 145-147.
5. Донець Л. І. Основи підприємництва: навч. посіб. / Л. І. Донець, Н. Г. Романенко. - К.: Центр навч. літератури, 2006. - 320 с.
6. Економічна енциклопедія : у 3 т. - К. : Видавничий центр “Академія”.
Т.1. - 2000. - 864 с.
Т.2. - 2001. - 846 с.
Т.3. - 2002. - 952 с.
7. Ковальов О. П. Сутність атрибутивні якості і функції категорії “ризик” / О. П. Ковальов // Формування ринкових відносин в Україні : Зб. наук. праць. - 2006. - № 4. - С. 21-25.
8. Лук'янова В. В. Діагностика ризику діяльності підприємства. / В. В. Лук'янова. - Хмельницький: ПП Ковальський В. В., 2007. - 312 с.
9. Матяш В. Ю. Дослідження категорії ризик підприємницької діяльності [Електронний ресурс] / В. Ю. Матяш, М. П. Висоцька // Електронні наукові фахові видання. - Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2007-3/Matveev_307.htm (дата звернення: 12.09.2011).
10. Машина Н. І. Економічний ризик: методи його вимірювання : навч. посіб. / Н. І. Машина. - К. : Центр навч. літератури, 2003. - 188 с.
11. Поляк Г. Б. Финансовый менеджмент : учебник / Г. Б. Поляк. - М. : Финансы, Юнити, 1997. - 518 с.
12. Райзберг Б. А. Предпринимательство и риск. / Б. А. Райзберг. - М. : Знание, 1992. - 64 с.

13. Сабириянова Л. Категория “риск”, ее содержание и теоретическое обоснование / Л. Сабириянова // РИСК : Ресурсы, информация, снабжение, конкуренция. - 2011. - № 1. - С. 512-516.
14. Сенейко Ю. В. Сучасні підходи до трактування категорії “ризик” / Ю. В. Сенейко // Регіональна економіка. - 2006. - № 1. - С. 206-211.
15. Старостіна А. О. Ризик-менеджмент: теорія та практика: навч. посіб. / А. О. Старостіна, В. А. Кравченко. - К.: Кондор, 2004. - 200 с.
16. Тюленева Ю. В. Визначення категорії “ризик підприємницької діяльності” як основа ефективної діяльності підприємств [Електронний ресурс] / Ю. В. Тюленева // Економічний вісник НТУУ “КПІ”. - Режим доступу:
http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ppci/2011_30/Matash.pdf (дата звернення: 15.09.2011).

Стаття надійшла до редакції 17.10.2011 року.